

כשהלמידה לא מדלגת שלבים – מודל שלבי הלמידה בהדרכה

מסגרת תפיסתית להבנת למידה כתהליך הדרגתי, מחזורי ומתמשך.
(רשימת המקורות נמצאת בסוף).

למה לומדים משהו – אבל לא באמת יודעים להשתמש בו? למה קורס מצוין לא בהכרח מייצר מיומנות? ולמה לפעמים נדמה שאנשים "מבינים הכול", אבל בפועל חוזרים להרגלים הישנים? מאמר לא ארוך מדי 😊 על אחד הכשלים השכיחים בעולם ההדרכה - דילוג על שלבי הלמידה - והצעת מודל שלבי פשוט, יישומי ומגובה מחקר, להבנת תהליך הלמידה כגלגל חיים שלם. קריאה מהנה!

חלק ראשון: למידה היא מסע, לא אירוע ☒

אחת ההנחות השגויות הנפוצות בעולם ההדרכה היא שלמידה מתרחשת ברגע אחד ברור: בשיעור, בהרצאה, בקורס, או בהדרכה עצמה. בפועל, מחקרים מראים שלמידה אפקטיבית איננה אירוע נקודתי, אלא תהליך הדרגתי, מתמשך ומחזורי, הכולל שלבים שונים שכל אחד מהם ממלא תפקיד ייחודי ביצירת שינוי ויישום בפועל.

למידה שאינה מתייחסת לשלבים השונים של המסע הלימודי נוטה להיתקע בשני קצוות בעייתיים: או חשיפה שטחית וחוויתית בלבד, ללא רכישת מיומנות אמיתית, או צלילה מהירה מדי אל ידע מורכב, ללא הכנה, הקשר ותרגול מספקים. בשני המקרים, הידע אולי עובר - אך היישום כמעט תמיד נפגע.

מחקרי למידה והעברת הכשרה (Transfer of Training) מצביעים על כך שלמידה ישירה ו"דחוסה" לתוך ידע, ללא תהליך הדרגתי של רכישה, תרגול והטמעה, מתקשה לשרוד במעבר מהכיתה למציאות. בנוסף, למידה מנותקת מהקשר מציאותי מתקשה להיטמע בזיכרון ארוך טווח ולהפוך לדפוס פעולה אוטומטי.

גישה מחקרית רחבה מדגישה את החשיבות של למידה בתנאים נוחים ומבוקרים בשלב הראשוני – לעיתים מכונה "למידת מעבדה" – ולאחר מכן מעבר הדרגתי ללמידה בתנאים מורכבים, דומים ככל האפשר למציאות. תרגול חוזר, בקרה, משוב וזיהוי פערים הם חלק בלתי נפרד מהתהליך, ולא שלבים נלווים שאפשר לדלג עליהם.

כל אלה מובילים להבנה מרכזית: אם רוצים לייצר שינוי, מיומנות ויישום לאורך זמן – חייבים לראות בלמידה מסע מובנה, עם שלבים ברורים, היגיון פנימי, וחזרה מחזורית. מתוך הבנה זו נבנה מודל שלבי הלמידה וההטמעה המוצע להלן.

חלק שני: מודל שלבי הלמידה בהדרכה ☒

המודל המוצע מתאר את תהליך הלמידה כגלגל מתמשך, ולא כקו לינארי שמתחיל ונגמר. זהו מודל שלבי למידה והטמעה, הכולל את כל מחזור החיים של תהליך לימודי: מהחשיפה הראשונית, דרך רכישת ידע ומיומנות, ועד חזרה, ריענון, אימון והעמקה.

שלבי המודל:

1 חשיפה

השלב הראשוני ביותר. מטרתו אינה ללמד, אלא לאפשר היכרות כללית עם התחום, עם ההישג הנדרש ועם "מה זה בכלל". חשיפה יכולה להתקיים דרך תצוגת תכלית, או צפייה במוצר מוגמר, שהוא תוצר של אדם אחר שכבר בקיא בידע ורכש את המיומנויות. יכול להיות הדגמה, סרטון, סיפור מקרה, תצוגת תכלית וכיוב. לעיתים החשיפה היא זו שמעוררת עניין, מוטיבציה ורצון ללמוד. חשוב לזכור שלא תמיד מקבלים את המודרכים בתחילת ההדרכה כשהם כבר מודעים באמת לנושא. לעיתים המושג שלהם הוא כללי לחלוטין ומעולם לא ראו את תוצר הלמידה. על כן, נתחיל בחשיפה, באמצעות חוויה פאסיבית, של צפייה בתצוגת תכלית של התוצר המוגמר.

2 התנסות

שלב התנסות ראשונית ומבוקרת, עוד לפני למידה שיטתית. ההתנסות מאפשרת מגע ישיר עם התחום, ללא עומס ידע, חוקים או ציפיות גבוהות. שלב זה יוצר נקודת איפוס משותפת בין המודרכים, ומכין את הקרקע ללמידה משמעותית. ההתנסות גם מאפשרת למודרך לחוות את הפער בין "לפני" ל"אחרי" בהמשך הדרך.

3 רכישה

זהו שלב הלמידה המפורקת, בתנאי מעבדה. רכישת הידע והמיומנויות נעשית בצורה מדורגת (אינקרמנטלית, כלומר מתווספת, כל פעם מוסיפים עוד חלק). זוהי למידה מפורקת, נוחה וללא לחצים מיותרים. התוכן נלמד דרך פירוק לרכיבים בסיסיים, לימוד כל היבט בנפרד, בהנחיה צמודה, ובקצב מותאם. זהו שלב קריטי ליצירת בסיס יציב. בשלב זה נעבור על כל חלק בנפרד (של המיומנות או הידע הנדרש), ונלמד אותו בתנאים נוחים, ללא הסחות דעת ומבלי לנסות להמחיש להם איך זה יראה במצב אמת. בסוף שלב זה החניך ידע איך החלקים מתחברים, אך עדיין, הדגש יהיה על הפירוק והמיקוד בלמידת כל שלב.

4 מימוש הרכישה

בשלב זה מתחיל חיבור עצמאי בין רכיבי הידע שנלמדו. המודרך מתנסה בשימוש עצמאי יותר בכלים שרכש, אך עדיין בתנאים מבוקרים ולא עמוסים מדי (עדיין "תנאי מעבדה"). המדריך מלווה, מתקן, מדגיש עקרונות ומסייע למודרך לזהות היכן ואיך הוא מיישם את מה שנלמד. כהכנה לשלב הבא, המדריך ידאג לכך שכבר בשלב זה המודרך ידע לתפקד עצמאית לחלוטין. כלומר רכישת הידע כבר התרחשה וכעת המודרך מתפקד עצמאית עם הידע.

5 תרגול

זהו השלב בו מטמיעים את הלמידה שכבר נרכשה בצורה מספקת, השלב בו הופכים יכולת למיומנות. בשלב זה מבצעים את המיומנות הנדרשת שוב ושוב, ומשפרים את השליטה במה שכבר נרכש. בנוסף, זהו השלב בו עוברים מהמעבדה ל"שטח". כלומר, שלב בו עברנו מלמידה נוחה בתנאים מבוקרים, ללמידה בתנאים כמה שיותר קרובים למציאות, עם אותם כלים ותנאים שיהיו בשעת מעשה. כמובן, גם שלב זה יש לעשות בהדרגה, תחילה המחשה פשוטה, ורק אז לעלות בדרגות הקושי (בחלק מההכשרות ממש מדמים את מזג האוויר הצפוי, או מגוון מזגי אוויר בכדי להכין לכל מצב מציאות, ממחישים גם את הריחות, מצב העייפות, התזונה וכיו"ב). זהו שלב הלוקח את הלמידה לשלב מתקדם בו המודרך לא רק מתפקד לבד, אלא מתפקד בתנאי אמת, מיישם, שולף את המיומנות במצבים משתנים. שלב זה מייצר את הביטחון העצמי של הפרט ביכולתו לבצע בצורה מצינית את הנדרש – בזמן אמת.

6 בחינה

שלב של תרגול משקף. מצד אחד, הוא משקף למודרך את רמת היישום שלו בתנאים קרובים יותר למציאות. מצד שני, הוא מאפשר למדריך לזהות פערים, חוזקות ונקודות הדורשות חיזוק. רמת המורכבות מותאמת ליכולת ההעמסה של המודרך ולשלב שבו הוא נמצא, כלומר, המבחן (ה"תרגיל") מולו יתמודד המודרך – תואם את רמת הלמידה, לא דומה מבחינה למתקדמים, למבחן למתחילים. שלב זה מאפשר גם שיקוף אובייקטיבי של התקדמות הלמידה, כאשר מבצעים אותו אחת לתקופה, או בתחילת ובסיום פרק אימון/תרגול.

חלק שלישי: יישום המודל במחזוריות גלגל הלמידה ☒

מודל ששת שלבי הלמידה מתאר את תהליך הלמידה במחזור אחד, או בשלב הראשוני ביותר של רכישת הידע והטמעתו. מודל זה לא מתאר את מחזוריות הלמידה, כפי המתרחשת במציאות. כידוע, ישנה מחזוריות למידה, הדורשת חזרה ותרגול, ולא נגמרת במחזור הראשון כפי המתואר במודל המלא. למשל, לאחר הטמעה ראשונה יש צורך באימון מודרכים מיומנים, שמירת כשירותם, ואף ישנו שלב משמעותי של השתלמות והתמחות, למודרכים שכבר רכשו את הבסיס. למעשה, בחלק ניכר מתהליכי הלמידה, בשלב מתקדם כלשהו - הלמידה לא תמיד תכלול את ששת השלבים במלואם. בחלק זה נתאר את המחזוריות הנכונה של גלגל הלמידה, הלוקח בחשבון את תהליך הלמידה השלם.

מחזוריות גלגל הלמידה:

1 פרק ההקמה והרכישה

כולל את המודל המלא, עם ששת שלבי הלמידה. מטרת שלב זה להקים את הידע והמיומנות הבסיסיים, ולספק למודרך את סל הכלים הנדרש כדי "לצאת לדרך". זהו שלב חד-פעמי, המחייב השקעה, יסודיות וזמן.

2 פרק האימון והשימור

שלב זה יכול חזרה על הנלמד, ריענון והטמעה מחוזקת של הידוע כבר. כלומר, מאמנים אנשים כבר מיומנים, ברמה כזאת או אחרת. למעשה שלב זה כולל בעיקר את שלבים 4 (מימוש רכישה), 5 (תרגול), 6 (בחינה), לעיתים גם פירוק מחדש של הלמידה לשלבים (שלב 3 - רכישה). מטרתו של שלב זה לשמר, לרענן ולהעמיק ידע קיים. האימון מבוסס על אבחון ידע קיים, ולא על הנחת חוסר ידע. דגש חשוב ומעניין לשלב זה: לעיתים נכון להתחיל אימון כשירות דווקא משלב 6 (בחינה!), בכדי לראות בצורה אובייקטיבית את הרמה הנוכחית של המודרכים, וכך להתאים את האימון לפי תוצאות הבחינה. אם מתגלה צורך בלמידה מאפס – יש לעצור ולהבין שחוזרים לשלב ההקמה, דבר שלא אמור לקרות אם משמרים את הידע אחת לתקופה. חשוב לציין שאימו מסוג זה זה הוא קריטי בהתפתחות של המודרך ובשיפור ביצועיו. דווקא החזרתיות הזאת, אחת לתקופה, על חומר שכבר נרכש – מאפשר עליית קומה מקצועית. מחזור זה, נדרש לחזור עליו אחת לתקופה, עם בחינה, שיפור, חזרה.

3 פרק ההשתלמות וההתמחות

שלב אופציונלי, שבו מתבצעת העמקה והתמחות בתחומים מסוימים. לא כל תהליך למידה מחייב שלב זה, אך כאשר הוא מתקיים – חשוב להבחין בינו לבין הקמה ובינו לבין אימון רגיל לשמירת כשירות קיימת. לרוב, שלב זה יכול את ששת שלבי הלמידה המלאים, החל מחשיפה, התנסות וכיוב', שכן מדובר על זווית מחודשת לידע, דבר המצריך התחלה מהיסוד, על אף שכבר ישנן יסודות חזקים של ידע ומיומנות.

יכולת המדריך לזהות באיזה פרק נמצא החניך או הקבוצה בתוך מחזוריות גלגל הלמידה, היא מיומנות מקצועית קריטית, אשר תאפשר לו להתאים מענה הדרכתי תואם לצורך, ולאפשר את השינוי-גדילה המיטבית במודרכים.

✓ חלק רביעי: למה המודל הזה חשוב (סיכום)

בעולם של עומס ידע, קיצור תהליכים וציפייה לתוצאות מיידיות, קל לדלג על שלבים. אבל הדילוג הזה הוא כמעט תמיד הסיבה לכך שידע לא הופך לפעולה, ומיומנות לא מחזיקה לאורך זמן.

המודל המוצע מזכיר לנו אמת פשוטה אך נשכחת: למידה אפקטיבית דורשת שלא נקצר את הדרך. היא דורשת מבט כולל, מותאם, איטרטיבי (מחזורי), ואינקרמנטלי (מתווסף, גדל והולך). המודל מזכיר לנו שהדרכה נכונה בונה, מחזקת, חוזרת, בודקת ומעמיקה. המודל מדגיש את החלוקה לשלבים אך גם את מחזוריות הלמידה וחשיבות החזרה.

הדרכה טובה אינה שואלת רק "מה נלמד?" אלא "באיזה שלב אנחנו נמצאים?" היא אינה מתמקדת רק בתוכן, אלא בתהליך. היא מבינה שלמידה אמיתית היא גלגל – לא קו סיום.

למידה היא לא רגע.
למידה היא תהליך.
והדרכה טובה יודעת ללוות אותו שלב אחר שלב.

כתב: נחמן אלוש

מקורות וקריאה נוספת:

- Baldwin, T. T., & Ford, J. K. (1988).
Transfer of training: A review and directions for future research. *Personnel Psychology*, 41(1), 63–105.
- Burke, L. A., & Hutchins, H. M. (2007).
Training transfer: An integrative literature review. *Human Resource Development Review*, 6(3), 263–296.
- Kolb, D. A. (1984).
Experiential learning: Experience as the source of learning and development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Lave, J., & Wenger, E. (1991).
Situated learning: Legitimate peripheral participation. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ebbinghaus, H. (1913).
Memory: A contribution to experimental psychology. New York: Teachers College, Columbia University.

© "מודל שלבי הלמידה בהדרכה" (אלוש, נ. 2020). כל הזכויות שמורות. ניתן לעשות שימוש במודל, כולו או חלקו, לצרכים חינוכיים, מקצועיים או מחקריים, בתנאי לציון ברור ומפורש של שם המחבר והמקור.